

KAYNAKTA VERGİLENDİRME UYGULAMASININ VERGİ YAPISINA ETKİSİ

*EFFECT OF TAXATION AT SOURCE ON TAX
STRUCTURE*

Ahmed Celaledin EKİNCİ^(*)

ÖZ

Tüm ülkeler için iyi bir vergi sisteminin oluşturulması, çağdaş bir sosyal düzenin inşası bakımından büyük önem taşımaktadır. Vergi sistemleri, ülkelerin iktisadi, hukuki, siyasi, tarihi, sosyal ve kültürel şartlarının etkisi altında kurulup gelişmekte ve söz konusu şartlarda meydana gelen değişiklikler vergi sistemlerine de yansıyabilmektedir. Vergi sistemlerinin yapısı ve özellikleri ülkeler arasında farklılık gösterebilmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergiler, vergi gelirleri içinde önemli bir pay alırken, gelişmiş ülkelerde ise dolaysız vergilerin vergi gelirleri içinde daha fazla pay aldığı görülmektedir. Ülkemizde ise dolaylı vergilerin ağırlığı göze çarparken, vergilerin nasıl ödendiği de vergi yapısı açısından önem kazanmaktadır. Devlet, kamu finansman aracı olarak en önemli gelir kaynağı olan vergileri toplarken, beyan usulü yanında kaynakta kesinti usulünü de benimsemiştir. Kaynakta kesinti yönteminin nasıl uygulandığı bu anlamda önem taşımaktadır. Bu amaçla çalışmamızda kaynakta vergilendirme ve vergi yapısı arasındaki ilişki ortaya konularak, Türk vergi sisteminde kaynakta vergilendirme uygulamasının vergi yapısına etkisi değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vergi yapısı, kaynakta vergilendirme, dolaylı vergiler, dolaysız vergiler, mali anestezi

ABSTRACT

It is crucial to establish a good tax system in order to build a contemporary society. The tax systems are established and developed depending on economic, legal, politic, historical, social and cultural circumstances of each country, and changes in these factors inevitably would have effects on the tax

^(*) Sayıştay Denetçisi

systems. Each country has a different tax system. While indirect taxes constitute a large proportion in the under-developed countries' tax revenues, direct taxes, nonetheless, makes up the most of the revenues of developed countries. In our country, however, indirect taxes are dominant within the tax system, and how the taxes are collected is also another important dimension of the issue. The State of Turkey, along with the declaration method, has also adopted taxing-at-source method in collection of its most significant revenue source, the taxes. At this point, how the taxing-at-source method is implemented is of great importance. For this reason, the study tries to assess the effect of taxation-at-source method in the Turkish tax system, by exploring the relationship between taxation-at-source and tax structure

Key Words: Tax structure, taxation at source, indirect taxes, direct taxes, fiscal anaesthesia

1- GİRİŞ

Vergi, devlet için hayati nitelikli bir araçtır ve insanlık tarihi boyunca yaşanan gelişmeler verginin bu özelliğini hiç mi hiç etkileyememiştir. Diğer bir ifadeyle, devlet varsa, vergi olmak zorundadır ve eğer vergi yoksa devletin var olması veya en azından varlığını devam ettirmesi imkânsızdır.¹ Devletler, bu amaçla mükelleflere kazançlarının vergilendirilmesi için belirli dönemlerde elde ettikleri net kazançlarını vergi kanunlarında belirtilen sürelerde vergi dairelerine bildirmesini yasal olarak zorunlu kılmaktadır. Vergi dairelerine bildirme işlemi, vergi mükellefinin ilgili dönem kazancını gösterdiği ve doğruluğunu da imzalamak suretiyle teyit ettiği beyannameler ile yapılmaktadır. Öte yandan, verginin tahsil edilebilmesi için sadece beyan usulü değil aynı zamanda kaynakta kesinti usulü de benimsenmiştir. Bu usule göre, vergi kesintisi yapmak zorunda olanlara, kanunlarda açıkça belirlenen ödemeleri hak sahiplerine yapmadan önce vergiyi peşin tahsil etme ve vergi dairesine ödeme görevi yüklenmiştir. Ödeme esnasında yapılan bu vergi kesintisine tevkifat ya da stopaj denmektedir.

Vergi teorisinde stopaj, tevkifat veya kesinti gibi farklı terimlerle ifade edilen “verginin kaynakta kesilmesi yoluyla vergi tahsili” kavramı prensip olarak gelirin doğumu ile vergilendirilmesi arasındaki süreyi en aza indirmek (vergiyi gecikmeksizin tahsil etmek) ve verginin toplanmasını güvenceye almak düşüncelerinden doğmuştur. Nitekim vergilemede sürat sağlanması, vergi alacağının garanti altına alınması, verginin ödenme sırasında yükümlüler üzerindeki yükünü hafifletmesi, kaçakçılığı ve vergi dairelerinin masraflarını azaltması gibi Hazine açısından faydalar sağladığı da bir gerçektir. Bu nedenle bu usul modern tahsil metotları arasında hız ve güvence açısından önemli bir yer tutmaktadır.²

Bu yöntem, vergiyi doğuran olayın gerçekleştiği anda verginin tahsiline imkan verdiğinden vergi matrahının enflasyon etkisi ile erozyona uğramasını engellemektedir.

2- KAYNAKTA VERGİLENDİRME KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

“Kazandıkça ödeme”³ ilkesinin bir uygulama aracı olan kaynakta kesme yöntemi bugünkü anlamı

¹ AKTAN Coşkun Can, Dileyici Dilek, Saraç Özgür, Vergi, Zülüm ve İsyan, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002, s.137.

² TURUT Şenol; “Yıl İçinde Kesinti Yoluyla Ödenen Vergilerin (Stopaj) İadesinde Yaşanan Sorunlar”, Mali Çözüm Dergisi, Sayı 95,2009 s. 37.

³ İngilizce Pay-As-You-Earn ya da Pay-As-You-Go karşılığı olarak kullanılmıştır.

ile ilk olarak II. Dünya Savaşı yıllarında İngiltere’de kullanılmıştır. Esasen yöntemin ilk defa uygulanması, modern biçimi ile olmasa da çok daha eskiye, 1803 yılına kadar dayanmaktadır. İngiltere’de Başbakan Addington döneminde uygulanan sedüler gelir vergisi çerçevesinde, maaş ve ücret gelirleri kaynakta kesme yöntemi ile vergilendirilmişlerdir. Daha sonra gittikçe geliştirilen yöntem 1943 yılından itibaren bugünkü PAYE (Pay-As-You-Earn) “kazandıkça ödeme” yöntemine dönüşmüştür. Amerika Birleşik Devletleri’nde de 1913 yılında Federal Gelir Vergisi ihdas edilirken, İngiltere’de olduğu gibi kaynakta kesme yöntemine yer verilmişse de uygulama uzun ömürlü olamamış; 1917’de terk edilerek yerine “kaynakta soruşturma” (information at source) yöntemi kabul edilmiştir.⁴ Amerika Birleşik Devletleri’nde bugünkü şekli ile kaynakta kesme yöntemi ilk olarak 1943 tarihli CurrentTaxPaymentAct ile uygulanmış olup, maaş ve ücret gelirleri bu yöntemle göre vergilendirilmişlerdir.⁵

Stopajın uygulandığı ilk ülke İngiltere olmasına rağmen, stopaj usulü ilk defa Fransız iktisatçılarından Mareşal Vauban tarafından ortaya atılmıştır. Bu merkantilist iktisatçı “DimeRoyale: Kralı öşür” adlı, 1707’de yayımlanan eserinde, gelir vergisi mahiyetinde, fakat daha ziyade Fransız sedüler vergi sistemine öncülük eden bir vergi teklif etmiş ve bu vergide stopaj usulünün tatbikini istemiştir.⁶

3- KAYNAKTA VERGİLENDİRMENİN AVANTAJ ve DEZAVANTAJLARI

Stopaj usulünün hem vergi idaresine hem de mükellefe sağladığı avantajlarının yanında sakıncaları da bulunmaktadır.

3.1- Kaynakta Vergilendirmenin Vergi İdaresine Sağladığı Avantajlar

Stopaj usulünün vergi idaresine sağladığı avantajlar şu şekilde belirtilebilir:

- Gelirin doğumu ile vergilendirilmesi arasındaki süreyi en aza indirerek verginin gecikmeksizin tahsil edilmesini sağlar. Gerçekte, normal tarh ve tahsil usullerinde, gelirin elde edilmesi ile vergilendirilmesi arasına oldukça uzun bir zaman girer. Bir yıl içinde elde edilen gelirin vergisi sonraki yıla girildikten sonra; örneğin Türk Vergi Sisteminde gelir vergisi beyannamesi ertesi yılın Mart ayında verilir, Mart ve Temmuz aylarında ödenmektedir.
- Vergi denetimi ihtiyacını azaltır ve kaçakçılığı önler. Geniş bir kitleye mükellefiyet yükleyen bir vergide kontrol ve kaçağın önlenmesi büyük bir önem arz etmektedir. Dolayısıyla, kanunun tevkifatı yapmakla görevlendirdiği ve sorumlu tuttuğu kişilerin sorumlu olmamak adına hassasiyetle hareket ettiği bir durumda vergi denetimi ihtiyacı azaldığı gibi, vergi kaçırma ihtimali de büyük ölçüde önlenmiş olur. Çünkü, vergi kesmekle sorumlu olan kişilerin geliri elde eden ile birleşerek matrahı noksan göstermekte genellikle bir menfaati olmadığı gibi vergi kesintisi yaparak giderlerini gerçek tutarları itibariyle belgeleyebilmeleri açısından menfaati bulunmaktadır.

⁴ Kaynakta soruşturma yönteminde, kanuni yükümlünün vergisini idareye ödeyen vergi sorumlularının yerini yükümlülere yaptıkları ödemeleri vergi idaresine bildiren kişiler almaktadır. İdare ise bu bilgilere dayanarak beyanların doğruluğunu soruşturur.

⁵ OKTAR S.Ateş; “Vergi Usul Hukukunda Vergi Kesenlerin Sorumluluğu ve Mütessesil Sorumluluk Üzerine Düşünceler”, Sayıştay Dergisi, Sayı 25, Nisan-Haziran 1997, s. 69-70.

⁶ KUTADGU Mükib Cevdet; “Türk Gelir Vergisi Sisteminde Menkul Sermaye İradları Stopajı ve Tatbikatı.” Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 4, 2012, s.66.

- iii. Vergi idaresinde işlemleri kolaylaştırarak bürokrasiyi azaltır. Mükelleflerin tek tek beyanname vermesi yerine işveren tarafından topluca kesilen vergilerin bir beyanname ile verilmesi vergi dairelerine verilecek beyanname sayısını büyük ölçüde azaltmakta ve böylece vergi idaresinde işlemler kolaylaşmaktadır.
- iv. Vergi dairelerinin masrafını azaltarak vergi toplama maliyetini düşürür. Vergiyi kaynağında keserek vergi dairesine ödeme görevi idare dışındaki kişilere yüklenerek vergiyi tahsil etme masraflarında tasarruf edilmiş olunur. Hatta günümüzde ödemelerin banka ve internet aracılığıyla vergi daireleri hesaplarına yapılması da vergi dairelerinde verginin tahsili için hususi memur çalıştırma ihtiyacını da azaltmaktadır.

3.2- Kaynakta Vergilendirmenin Mükellefe Sağladığı Avantajlar

Stopaj usulünün mükellefe sağladığı avantajlar ise şu şekilde belirtilebilir:

- i. Geniş sayıda mükellefin beyanname verme külfetinden kurtulmasını sağlar.
- ii. Verginin ödenmesi esnasında yükümlüler üzerindeki vergi yükünü hafifletir. Vergi dairesine vergiyi şahsen ödemeyen mükellefler, şahsen ödeyen mükelleflere göre genelde verginin yükünü fazla hissetmezler. Bu durum vergi psikolojisi ile yakından ilgilidir. Bu nedenledir ki, verginin beyan edilerek ödenmesi usulünde vergi yükünü hisseden mükellef vergi kaçırma yoluna başvurmaktadır.
- iii. Vergi borcunun kolaylıkla ödenmesini sağlar. Verginin kazandıkça ödenmesi nedeniyle mükellefler gelirlerini brüt olarak değil de vergi kesilmiş hali olan net tutarı olarak kabul ederler. Diğer taraftan bu mükellefler gelirlerini beyan etmek zorunda olsaydı, o zaman tahakkuk edecek vergi borcunu karşılamak üzere yıl içinde elde ettiği gelirlerinin bir kısmını ayırmak durumunda kalacaklardı. Gelirlerinin bir kısmını ayıramayan veya ayırmakta zorlanan kişiler ise verginin ödenme esnasında zorluklar yaşayacak, hatta gecikme zammı bile ödeyerek daha fazla vergi ödemek zorunda kalabileceklerdir. Böyle bir durumun ortaya çıkması halinde yaşanacak ödeme zorlukları stopaj ile ortadan kalkmakta ve gelir elde edildikçe vergisi de ödenmiş olmaktadır.

3.3- Kaynakta Vergilendirmenin Dezavantajları

Stopaj usulünün yukarıda belirtildiği üzere sağladığı avantajlarının yanında sakıncaları da bulunmaktadır.

Stopaj, mükellefin şahsi durumu dikkate alınmaksızın, belirli bazı gelir unsurlarına uygulanan objektif karakterli bir tahsil usulüdür. Tevkifat sırasında kazanç ve irat sahibinin bazı indirim ve muafiyetlerden yararlanması şahsi durumu dikkate alınmadığı için esas itibarıyla mümkün olmamaktadır. Diğer taraftan gelir unsurlarından biri tevkifata tâbi tutulurken diğer gelir unsurlarının da dikkate alınmasına imkan yoktur. **Örneğin**, ücret geliri elde eden bir kişi, bu gelirinin dışında başka bir işverenden ücret geliri veya başka bir gelir unsuru elde edebilir. Elde etmiş olduğu bu diğer gelirlerine ilişkin beyanname verilmesi gerekmiyor veya verilmemiş ise stopaja tabi tutulmuş olsa dahi artan oranlı tarife uygulanmamaktadır. Bu nedenle stopajın artan oranlı tarifeye sahip vergilerde uygulamasında tam başarı sağlanamamaktadır. Dolayısıyla stopajıntek oranlı tarifeye sahip vergilerde uygulanması daha anlamlıdır.

Ancak, stopajın objektif karakterli tahsil usulü olmasından kaynaklanan sakıncaları bazı uygulamalarla ortadan kaldırılabilmektedir. Örneğin, ücretlilerin stopaj ile vergilendirilmesinde, ücretlinin kişisel durumunu gösteren belgelere istinaden asgari geçim indirimi ve sakatlık indirimi uygulanabilmektedir.

Mükellefin kazancı ve ödeyeceği toplam vergi gibi şahsi durumları dikkate alınmadan yasada belirtilen oranlarda kesinti uygulandığından, aslında bir peşin vergileme niteliği arz eden tevkifat, çoğu zaman asıl vergiyi aşabilmektedir. İşte kesinti yoluyla ödenen verginin, beyanname üzerinde hesaplanan gelir/kurumlar vergisinden fazla olduğu hallerde nakden ya da diğer vergi borçlarına mahsuben iadesi gündeme gelmektedir.⁷

Tevkifat suretiyle yapılan vergilendirmenin nihai vergilendirme şekline dönüşmesi halinde tevkifat konusu ücreti elde eden ücretlilerin vergi idaresi ile ilişkisi kesilmekte bu durum da ücretliler açısından vergi psikolojisi ve bilincinin oluşturulmasına, vergi ödevinin ulusal nitelikte bir görev olduğu bilincinin yerleşmesine engel oluşturmaktadır.⁸ Diğer taraftan, tevkifat yöntemi ile kesilen verginin vergi dairesine vergi sorumlusu sıfatı ile yatırılması nedeniyle, verginin asıl yüklenicisi hakkında yanıltıcı bir görünüm de ortaya çıkarır.

Kaynakta vergileme yönteminin hareket noktası yükümlülerin giderlerini gerçek tutarları itibariyle belgelemelerini ve düşük göstermemelerini teşvik etmesidir. Yükümlünün giderleri başkalarının gelirini oluşturduğundan, bu gider kalemlerinin indirilebilmesi vergi kesintisi yapılmış olması şartına bağlanmakta böylece, yükümlünün vergi kesintisi yapmakta çıkarı bulunmaktadır. Kaynakta kesme yönteminin vergi kaçakçılığını azaltma gibi önemli avantajına rağmen üçüncü kişilerin beyanlarının gerektiği şekilde denetlenememesi durumunda yöntem bu üstünlüğünü önemli ölçüde kaybedecektir. Ayrıca, çeşitli gelir kaynaklarının parçalanmasını gerektiren objektif nitelikteki bu yöntemin tek başına uygulanması durumunda, global gelirin artan oranlılık ilkesine göre vergilendirilmesini güçleştireceği ifade edilebilir. Bu nedenle kaynakta kesme yönteminin mutlaka beyan yöntemi ile bir arada uygulanması gerekir.⁹

Yine tevkifat yoluyla vergilendirme yönteminin altındaki temel düşünce, verimliliğin artırılması ve iş yükünün azaltılması olmasına rağmen tevkifat yönteminin vergi sisteminde kayıt dışılığı arttırdığı genel kabul gören bir gerçektir. Nitekim bu konuda Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yayımlanan “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Kayıt Dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu”nda Türkiye’de kayıtdışılığa dolayısıyla vergi kayıp ve kaçığına sebep olan ve önlenmesinde denetimi etkisiz kılan en önemli unsurlardan birisinin, belge düzeninin sağlıklı çalışmaması olduğu belirtildikten sonra belge ve kayıt düzeninin sağlıklı çalışmasını sağlamak amacıyla alınması gereken önlemler arasında “Türkiye’de ücretli ücretsiz bütün gelir elde eden kesimlerin beyannameli mükellef haline getirilmesi gerektiği, bu kesimlerin tüm masrafları için belge alınmasının teşvik edilmesinin şart olduğu” vurgulanmaktadır.¹⁰

Bu yöntem, vergiyi doğuran olayın gerçekleştiği anda verginin tahsiline imkan verdiğinden vergi idaresine avantaj sağlamakta, vergi matrahının enflasyon etkisi ile erozyona uğramasını engellemektedir. Ancak, bu enflasyon etkisi, beyanname ile vergisini ödeyen mükelleflere kıyasla stopaj uygulanan mükelleflerin aleyhine işlemekte ve adaletsiz bir durum ortaya çıkarmaktadır.

⁷ TURUT Şenol; a.g.m., s. 53.

⁸ BİYAN Özgür ve YILMAZ Güneş; a.g.m.,s.196-197.

⁹ OKTAR S.Ateş; a.g.m. s.70.

¹⁰ BİYAN Özgür ve YILMAZ Güneş; a.g.m.,s.197.

Nitekim böyle bir durum mükellefin tevkifat suretiyle alınmış verginin “finansman yükü” ile karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Bir başka anlatımla kendisinden tevkifat yapılan ücretlinin eline kesinti miktarı kadar eksik bir ödeme (pay) geçerken başka bir gelir konusunu elde eden kişi, kesintisiz olarak almış bulunduğu gelirini genel beyan döneminde bildirerek elde etme ve beyan etme süresi kadar bir mali olanağı kullanma hakkına sahip olmaktadır. Bu da sonuçta, ücret geliri elde eden şahısların, diğer mükellefler karşısında bütün şartlar aynı olmasına rağmen eşit olmayan bir muamele ile karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Yukarıda da ifade edilmeye çalışıldığı gibi üstelik vergisi kaynakta kesilmeyen (tevkif edilmeyen) mükellefler ücretlilere nazaran daha fazla ve/veya uzun bir zaman vergi kontrolünden saklanma imkânına da sahip olmaktadırlar.¹¹

4- VERGİ YAPISI KAVRAMI

Vergi sistemlerinin işleyişini sadece istatistik anlamındaki karşılaştırmalarla anlamaya çalışmak, her zaman yeterli olmamakta hatta yanlış sonuçlara götürebilmektedir. Örneğin, vergi gelirlerinin ağırlıklı olarak dolaysız vergilerle sağlandığı bir vergi sisteminde, dolaysız vergilerin tarife oranlarını, tahsil yöntemleri gibi unsurlarını göz önünde bulundurmadan sadece istatistiklere bakarak bu vergi sisteminin adaletli olduğunu söylemek yanlış yoruma sebebiyet verebilir. Bu çerçevede vergi yapısının anlaşılması en azından sistemin işleyişiyle ilgili temel ipuçlarını vereceği için önem taşımaktadır.

Vergi gelirlerinin incelenmesi ve onun ekonomik yapı içindeki yerinin analizinin yapılabilmesi için öncelikle vergi yapısının bilinmesi ve kavranması gerekmektedir. Çünkü vergi yapısı ve onun işleyişi o ülkenin ekonomik, sosyal, siyasi ve ahlaki yapısının bir yansımasıdır.¹²

Vergi yapısı, vergilerin bileşimini ve karşılıklı yerini anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Vergi yapısı, bir ülkede belli bir dönemde toplam vergi yükünü oluşturan çeşitli vergilerin dağılımını göstermektedir. Vergi sistemlerini meydana getiren vergilerin, gerek toplam vergiler içerisinde ve gerekse gayri safi milli hasıla (GSMH) ve devlet gelirleri gibi diğer ekonomik büyüklükler içindeki nispi paylarını ve önemlerini anlatır.¹³ Vergi yapısı ile ilgili tartışmalar ekonomik gelişme ve siyasal karar alma süreçleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Şöyle ki; bir ülkenin vergi yapısı, ekonomik yapı ile doğrudan ilgilidir ve ekonomik gelişmenin değişik aşamalarında vergi yapısı da değişmektedir.¹⁴ Diğer görüşe göre ise vergi yapısı politik amaçlarda kullanılan bir araçtır. Buna göre politikacılar, politik alanlardaki net getirileri olan oy sayısını artırmak için, çıkarları doğrultusunda vergi yapısını değiştirebilmektedirler.¹⁵

Vergi yapısı kavramı ile literatürde vergilerin dolaylı ve dolaysız olma kriterleri anlatılmak istenir. Dolaylı vergiler, yansıtılması kolay, yükümlüsü belli olmayan, ne zaman ve ne kadar tahsilinin olacağı kestirilemeyen vergilerdir. Bunların yanı sıra bu vergileri kaçırma olasılığı daha düşüktür. Katma değer vergisi (KDV), özel tüketim vergisi (ÖTV), gümrük vergileri, banka ve sigorta muameleleri vergisi

¹¹ NEUMARK Fritz; Vergi Politikası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1975, s.111.

¹² YILMAZ Hakan; “Türkiye’de Vergi Yapısı ve 1980’den Sonra Sektörel Vergi Yüklerinin Gelişimi”, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara, 1996, s.14.

¹³ KORKMAZ Esfender; Vergi Yapısı ve Gelişimi, İstanbul Üniversitesi, Yayın No:2989, İstanbul, 1982, s.21.

¹⁴ ARSAN H.Üren; Vergi Yüğü Üzerine Bir İnceleme, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968, s.43-44.

¹⁵ PINAR Abuzer; “Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Kaybı-Türkiye İçin İller Bazında Bir Tahmin”, Ekonomik Yaklaşım, Sonbahar, 2002, Sayı:45, s.84

(BSMV), dolaylı vergiler içerisinde yer almaktadır. Dolaysız vergiler ise yansıtılması kolay olmayan, mükellefi ve tahsil zamanı belli, vergi kaçırma olasılığı mümkün olan vergilerdir. Bu vergiler içinde gelir ve kurumlar vergileri, emlak vergisi, motorlu taşıtlar vergisi yer almaktadır.¹⁶

Bu sınıflandırmanın en önemli yararı, vergi adaleti bakımından topluca değerlendirilebilmesine olanak sağlamasıdır. Genel olarak dolaysız vergilerin, dolaylı vergilere kıyasla daha adil oldukları kabul edilir. Bunun nedeni ise; dolaysız vergilerin, yükümlünün ekonomik iktidarına uydurulabilme olanağının daha fazla olmasıdır. Ancak dolaylı vergilerin yükümlüsü anonim olduğu için, bu vergilerin şahsileştirilebilmesi mümkün değildir.¹⁷

5- VERGİ YAPISINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Vergi yapısını belirleyen ve dolayısıyla bileşimini etkileyen bir takım değişkenler vardır. Her ülkede, ekonomik, politik ve sosyal güçler tek tek ve karşılıklı olarak vergi sisteminin bileşimini etkiler.¹⁸

- 1- Ekonomik Faktörler: Bir ülkede ekonomik gelişmeye paralel olarak sanayileşme ve sermaye de gelişmeye başlar. Dolayısıyla üretimden pay alan üretim faktörlerinin yapısının değişmesi, üzerinden vergi alınacak unsurları da değiştirmektedir. Ekonomik gelişme durumunda gelir ve harcama akımları çoğalmakta ve vergi tabanı genişlemektedir. Bu ise vergi sisteminin yapısının değiştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Dolaysız vergilerden gelir ve kurumlar vergisi, en büyük gelir kaynağı haline gelir. Bu durumda karmaşık yasal ve kurumsal bir yapının ortaya çıkması sebebiyle vergi yönetiminde önemli sorunların da oluşması muhtemeldir. Vergi idaresi, büyük işletmelerin amortisman ve sermaye kazançlarının vergilendirilmesi, transfer fiyatlaması, örtülü sermaye gibi yeni kavramlarla tanışmaya başlar ve vergiden kaçınma, kaçakçılık olaylarının denetlenmesi işleriyle daha çok uğraşmaya başlar. Sonuç olarak ekonomik gelişme ile verginin yapısı ve idarenin işlevleri değişmektedir. Ülkelerin ekonomik sisteminin de vergi yapısını etkilediğini göz ardı etmemek gerekir.
- 2- Siyasal ve Sosyal Faktörler: Bir ülkedeki siyasal ve sosyal faktörlerin her şeye etkisinin olduğu gibi vergi yapısına da etkisinin olmadığı düşünülemez. Toplumlar belirli aşamalardan geçtikçe, örneğin geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına doğru geçen bir toplumda, kamu kesiminin kaynaklarının da değişmesi gerekecektir. Aksi takdirde, toplumun değişen ihtiyaçları doğrultusunda kamu hizmetinde finansman yetersizliği nedeniyle aksamalar ortaya çıkacaktır. Diğer taraftan toplumda yer alan sosyal sınıflar ve bunların siyasal ağırlığı da, vergi yapısı üzerinde etkili olmaktadır. Siyasal güce sahip ve ona yakın kimseler, kendi lehlerine vergi yükünü hafifletme yoluna gideceklerdir. Bunların yanında toplumun örgütlü olup olmadığı, demokrasisinin seviyesi, siyasal istikrar gibi faktörler de verginin yapısını etkileyecektir. İyi örgütlenmiş bir işçi sendikası, emek üzerindeki vergilerin azaltılması yönünde siyasi baskı uygulayarak başarı elde edebilir.

¹⁶ AY Hakkı M. ve TALAŞLI Esra; "Ülkelerin Ekonomik Gelişmişlik Seviyeleri ve Vergi Yapıları Arasındaki İlişki", Maliye Dergisi, Sayı 154, Ocak-Haziran 2008, s.137.

¹⁷ NADAROĞLU Halil; Kamu Maliyesi, 8.b., Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1992, s.342.

¹⁸ AY Hakkı M. ve TALAŞLI Esra; a.g.m. s.138.

- 3- Kültürel Faktörler: Vergi sistemlerinin yapısı, bir ülkede gelişmiş ve yerleşmiş vergi geleneğinin etkisi altındadır. Mesela Kuzeybatı Avrupa'da daha çok dolaysız vergiler egemendir. Akdeniz ve Latin Amerika devletleri gibi denizaşırı devletlerde ise daha çok dolaylı vergiler hakimdir. Fakat bu devletlerde de dolaysız vergiler artma eğilimindedir.¹⁹
- 4- Yönetmel Faktörler: Vergi yapısının belirlenmesinde etkili olabilecek bir diğer olgu da, yönetmel yapıdır. Yönetmel yapının vergi yapısını belirlemesi, iki şekilde gerçekleşebilir. Birincisi; vergi sisteminde oluşan boşluklarda, yöneticilerin sistemin yapısını etkileyebilecek tercihlerde bulunmalarıdır. İkincisi ve daha önemlisi ise; ülkedeki ekonomik yapı ile vergi idaresinin gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılıktır. Gerçekten de vergi idaresinin henüz gelişmediği ve tüm kaynakları kavrayamadığı durumlarda tahsili ve idaresi kolay olan vergiler tercih edilmektedir. Örneğin; az gelişmiş ülkelerde vergi idareleri yeterince gelişmemiştir. Bu yüzden idaresi ve tahsili daha kolay ve daha zahmetsiz olan dolaylı vergiler, büyük bir yere sahiptirler.²⁰
- 5- Sosyo-Ekonomik Faktörler: Ekonomik sistem ile vergi yapısı arasında sıkı bir ilişki vardır. Her ekonomik sistemin kendi yapısı ve işleyişine uyan bir vergi yapısı vardır. Kapitalist sistemde ekonomik güç, özel kesimde toplanmakta iken sosyalist veya komünist sistemde bu güç devlette olmaktadır ve dolayısıyla bu ekonomik güçlerin kendi lehine vergi yapısı oluşturma çabası olduğu gibi bu ekonomik güçler nedeniyle kamunun finansman kaynakları da değişmektedir. Çünkü her ekonomik sistemin ayrı kuralları ve örgütlenmeleri bulunmaktadır. Kapitalist sistemlerde kamu gelirlerinin önemli bir bölümü özel sektörden elde edilen vergi gelirlerinden oluşur. Sosyalist sistemde yine devlet kurumları tarafından ödenen ciro ve satış vergileri, toplam gelirin yarısına yakın bir kısmını oluşturur. Vergiler ekonomide önemsiz bir yere sahiptir. Çünkü karar alma ve mülkiyet hakkı kamuya aittir. Devlet gelirleri yine devlet tarafından işletilen iktisadi teşekküllerden elde edilir. Doğrudan halktan alınan vergiler daha çok dolaylı vergiler niteliğindedir ve sistem içerisinde çok küçük bir paya sahiptir.
- 6- Küreselleşme Faktörü: Gelişmekte olan ülkelerin sermayelerinin 1980 sonrasında dünya kapitalist sistemiyle entegrasyonu, bu ülkelerde neo-liberal politikaların çok katı biçimde uygulanmasına yol açmıştır. Bu gelişimin vergi politikalarına yansması ise, sermayenin üzerindeki vergi yükünün düşürülmesi amacıyla vergi yapısında gerçekleştirilen dönüşümlerdir.²¹ Bu dönüşüm kapsamında, devletler artık iç talebi canlandırmak için piyasaları genişletme çabasını terk ederek sermaye üzerindeki kamusal ve sosyal yükleri hafifletmeye doğru yönelmişlerdir. Bu amaçla da üretim ve tüketim kararları üzerinde daha az etki yaratacak vergilerden oluşan bir vergi politikası uygulamaya başlamışlardır. Dolayısıyla küreselleşme sürecinin vergi politikaları üzerindeki en önemli etkisi, vergi yapısında ortaya çıkardığı değişim olmuştur. Uygulamaya giren vergi politikaları içinde dolaysız vergilerden dolaylı vergilere doğru bir dönüşüm gözlemlenmekte ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde vergi yükü sermaye gelirlerinin lehine olacak şekilde yenden bir dağılım sergilemektedir. Küreselleşme ile birlikte uluslararası sermayenin yüksek vergi

¹⁹ KORKMAZ Esfender; a.g.e. s.35.

²⁰ AY Hakkı M. ve TALAŞLI Esra; a.g.m. s.138.

²¹ KARGI Veli ve ÖZÜĞURLU H. Yasemin; "Türkiye'de Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerine Etkileri:1980-2005 Dönemi", Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:14, Sayı:1, 2007, s.280.

yükü alanlarından düşük vergi yükü alanlarına doğru hareketliliği, özellikle finansal sermaye üzerindeki vergileri azaltma yönündeki rekabeti teşvik etmekte ve vergilerin dünya çapında uyumlaştırılması çalışmalarını gerekli kılmaktadır. Söz konusu uyumlaştırma çabaları özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yabancı sermaye girişini kolaylaştırmaya dönük ekonomi politikası tercihlerine koşut olarak vergi oranlarının düşük tutulması sonucunu doğurmaktadır.²²

6- KAYNAKTA VERGİLENDİRME ve VERGİ YAPISI İLİŞKİSİ

Bir ülkenin vergi sistemi, o ülkenin hukuk sisteminin, ekonomik, siyasal ve sosyal kuruluşlarının ve hatta tarih ve geleneklerinin gereklerine göre kurulur ve gelişir. Bir ülkede belirli bir zamanda var olan vergilerin tümü, o ülkenin vergi sistemini oluşturur. Vergi sistemleri ülkeden ülkeye değiştiği gibi, zamanla o ülkede değişme ve gelişmelere de uğramaktadır. Bir vergi sistemi istenildiğinde değiştirilebilecek kanunlar topluluğu değildir. Vergi yapısını belirleyen ve dolayısıyla bileşimini etkileyen bir takım değişkenler vardır. Her ülkede, ekonomik, politik ve sosyal güçler tek tek ve karşılıklı olarak vergi sisteminin bileşimini etkiler. Diğer taraftan vergi sistemi de ekonomik, sosyal ve politik yapıyı etkiler. Dolayısıyla etki iki yönlüdür. Örneğin; tüketimi kısıp, tasarrufu teşvik eden ayırıcı vergiler, ekonomik yapıyı etkiler.²³

Vergi yapısını belirleyen ve dolayısıyla bileşimini etkileyen ekonomik, siyasal ve sosyal, kültürel, yönetsel, sosyo-ekonomik ve küresel faktörlerin olduğunu belirtmiştik. Buradan kaynakta vergilemenin, vergi yapısını etkileyen yönetsel faktörlerle daha çok ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü yönetsel yapının vergi yapısını belirlemesi; ülkedeki ekonomik yapı ile vergi idaresinin gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılık sayesinde olmaktadır. Gerçekten de vergi idaresinin henüz gelişmediği ve tüm kaynakları kavrayamadığı durumlarda tahsili ve idaresi kolay olan vergiler tercih edilmektedir. Bu yüzden idaresi ve tahsili daha kolay ve daha zahmetsiz olan dolaylı vergiler, büyük bir yere sahip olurken dolaysız vergiler daha az tercih edilmektedir.

6.1- Kaynakta Vergileendirme - Dolaysız Vergiler

Dolaysız vergiler başta gelir vergisi olmak üzere artan oranlı tarifeye sahip olması ve mükellefin subjektif durumunu kavrayabilmesi nedeniyle daha adaletli vergiler olarak kabul edilmektedir. Ancak, dolaysız vergilerin hem vergileendirme döneminin uzun olması nedeniyle vergi tahsilatının belirli bir süre sonra yapılması hem de tahsilatının belirli prosedürlere tabi olması vergi idareleri açısından bu vergileri tahsili ve idaresi zor vergiler haline getirmektedir. Böylesi bir durumda, vergi idaresi dolaysız vergilerin tahsili için beyan usulü yerine kaynakta kesinti usulünü benimseyerek bu vergilerin kısa zamanda ve kolay tahsil edilebilmesini amaçlayabilir. Stopajın kapsamı sürekli genişletilmeye çalışıldığı zaman ise dolaysız vergiler stopaj vergileri haline gelmekte, dolaysız vergilerin taşıdığı hem subjektif karakterli olma özelliğini hem de artan oranlı tarife yapısını etkilemektedir. Bir bakıma dolaysız vergiler, stopaj usulünün çokça kullanılması nedeniyle dolaysız vergi olmaktan çıkmakta ve dolayısıyla ülkedeki vergi yapısı da değişmektedir.

²² KARGI Veli ve KARAYILMAZLAR Ekrem; "Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerindeki Etkinsizlik Etkisi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:14, Sayı:3, 2009, s.23.

²³ AY Hakkı M. ve TALAŞLI Esra; a.g.m. s.138.

6.2- Kaynakta Vergilendirme - Dolaylı Vergiler

Dolaylı vergiler, dolaysız vergilere nazaran mükellefin şahsi durumunu (gelir, servet, kişisel özellikler vb.) dikkate almadıklarından objektif karakterli ve tersine artan özelliğe sahiptirler. Verginin tahakkuku, vergiyi doğuran olayın ortaya çıkmasına bağlıdır. Dolaylı vergilerin tahakkuku vergiyi doğuran olayın meydana geldiği anda yapılmasına karşılık dolaysız vergilerde tahakkuk süreci daha sonra gerçekleşmektedir. Dolayısıyla dolaylı verginin tahsili de dolaysız vergiye kıyasla daha hızlı ve kolay olmaktadır. Dolaylı vergilerin bu özelliğine rağmen kaynakta kesinti yapılmasının sebebi ise bu uygulamanın vergi güvenlik yöntemi olarak kullanılma amacıdır. Kaynakta vergilendirmenin yasal dayanağı olan Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 9. maddesinde bu durum ortaya konmuştur. Bu maddeye göre, Maliye Bakanlığı sadece mükellefin ikametgâhının, işyerinin, kanuni merkezi ve iş merkezinin Türkiye'de bulunmaması hallerinde değil bunların dışında gerekli gördüğü diğer hallerde de bazı kişileri sorumlu tutabilecektir. Görüldüğü üzere dolaylı vergilerde vergi tevkifatı, tahsilinin ve idaresinin kolay yapılabilmesi amacıyla değil de daha çok yaygın bir vergi güvenlik yöntemi olarak kullanılmaktadır. Ülkemizde de dolaysız vergilerde tevkif yoluyla alınan vergiler yaygınlaşmakta, bu uygulama Katma Değer Vergisi gibi dolaylı vergiler üzerinde de ağırlıklı olarak uygulamaya başlamaktadır. Dolaylı vergilerde stopaj usulünün kullanılması zaten bu vergilerin objektif karakterli olması nedeniyle verginin yapısını etkilememektedir.

6.3- Kaynakta Vergilendirme ve Mali Anestezi

Mali anestezi, dolaylı vergilerin fiyat mekanizması içine yerleştirilmesi sonucu bu tür vergilerin daha kolay toplanmasına yol açması ve dolayısıyla kişilerin ödedikleri verginin farkına varamadıklarını belirtilen bir kavramdır.

Kaynakta vergilendirme uygulaması da verginin ödenmesi esnasında yükümlüler üzerindeki vergi yükünü hafifletir ve vergi idaresi açısından da vergi tahsilatını kolaylaştırır. Vergi dairesine vergiyi şahsen ödemeyen mükellefler, şahsen ödeyen mükelleflere göre genelde verginin yükünü fazla hissetmezler. Kişilerin ödedikleri verginin farkına varamamalarına yol açan bu durumu da mali anestezi olarak değerlendirmek mümkündür. Dolayısıyla mali anestezi olarak nitelendirilen bu durum algılanan vergi adaletini ve vergilere karşı gösterilen tepkileri etkileyebilir. Bu durum vergi psikolojisi ile de yakından ilgilidir. Bu nedendir ki, verginin beyan edilerek ödenmesi usulünde vergi yükünü hisseden mükellef vergi kaçırma yoluna başvurmaktadır.

Özetle, vergi idaresinin henüz gelişmediği ve tüm kaynakları kavrayamadığı durumlarda tahsili ve idaresi kolay olan dolaylı vergiler daha çok tercih edilmekte, dolaysız vergilerin tahsilinin kolaylaştırılması için de stopaj usulüne sıklıkla başvurulmaktadır. Bu usule dolaysız vergilerde sıkça başvurulması ise dolaysız vergilerin özelliklerini etkilemekte, vergi yapısı içinde dolaysız vergi olarak gözüken vergilerin aslında dolaysız vergi olmaması sonucunu doğurmaktadır.

7- TÜRK VERGİ SİSTEMİNDE KAYNAKTA VERGİLENDİRME

Anayasamızın vergi ödevi başlıklı 73. maddesinde, "herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür." denilmektedir. Vergi ödemek anayasamıza göre ödev

olarak sayılmış bir vatandaşlık görevidir. Ülkemizde vergi ile ilgili vatandaşlık ödevleri vergi kanunlarına göre beyan usulüne göre yerine getirilir. Beyan usulüne göre, mükellefler belirli dönemlerde elde ettikleri net kazançlarını vergi kanunlarında belirtilen sürelerde vergi dairelerine bildirerek kazançlarını vergilendirirler. Vergi dairelerine bildirme işlemi, vergi mükellefinin ilgili dönem kazancını gösterdiği ve doğruluğunu da imzalamak suretiyle teyit ettiği beyannameler aracılığı ile yapılır. Böylece vatandaşlık görevini de ifa etmiş olur. Öte yandan, vergi kanunlarımız sadece beyan usulünü değil aynı zamanda kaynaktan kesinti usulünü de benimsemiştir. Vergi kesintisi yapmak zorunda olanlara, kanunlarda açıkça belirlenen ödemeleri hak sahiplerine yapmadan önce vergiyi peşin tahsil etme ve vergi dairesine ödeme görevi yüklenmiştir.

Bu yöntemin ülkemizdeki ilk uygulama örneği, Cumhuriyet Dönemi öncesinde Temettü Vergisi'ne kadar uzanmaktadır. Daha sonra, 2395 sayılı Kazanç vergisi Kanunu ile kapsamı genişletilen kaynaktan kesme yöntemi, 1950 Vergi Reformu ile birlikte daha da geliştirilerek Türk Vergi sistemi içindeki yerini kalıcı bir biçimde almıştır. Verginin gecikme olmaksızın tahsiline imkân vermesinin yanında; vergi alacağının garanti altına alınmasını sağlaması, verginin ödenme sırasında yükümlüler üzerindeki yükünü hafifletmesi gibi avantajları kaynaktan kesme yönteminin pek çok ülkede yaygın olarak kullanılması sonucunu doğurmuştur.²⁴

Türk Vergi sistemine ilk olarak 1926 yılında Kazanç Vergisi Kanunu ile giren kaynaktan kesme yöntemi bu gün gelir, kurumlar, damga, katma değer ve veraset ve intikal vergilerinde uygulanmaktadır. Gelir Vergisi Kanunu'nun dördüncü kısmının "vergi tevkifatı ve muhtasar beyanname" başlığını taşıyan üçüncü bölümde kaynaktan kesme yöntemi, oldukça ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir.²⁵

Türk Vergi Sistemi'nde kaynaktan vergilendirme genel olarak 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 94. maddesi, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 15 ve 30. maddesinde ve 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanununun 9. maddesi ile ilgili tebliğlerde açık olarak belirtilmiştir. Diğer taraftan vergi yapısı içerisinde görece daha düşük bir ağırlığa sahip damga vergisi ve veraset ve intikal vergisinde de kaynaktan vergilendirme söz konusudur. Kaynaktan vergileme usulü çoğunlukla ücretler, kira ödemeleri, faiz ve kar payı ödemeleri, serbest meslek erbaplarına yapılan ödemeler ve Katma Değer Vergisi Kanunu tebliğlerinde belirlenen diğer ödemeler üzerinden yapılmaktadır. Burada kaynaktan vergilendirme usulünün vergi yapısına etkisini daha iyi anlayabilmek için Türk Vergi Sistemi'nde bu usulün uygulandığı vergilerin kısaca ele alınmasında fayda bulunmaktadır.

7.1- Gelir Vergisinde Kaynaktan Vergilendirme

Vergi sistemimizde stopaj yoluyla vergileme yapılmasına ilişkin en eski ve temel düzenleme Gelir Vergisi Kanunu'nun 94'üncü maddesinde yer alan düzenlemedir. Uzun yıllar stopaj yoluyla vergilemede esas düzenleme olan söz konusu madde hükmüne göre; "Kamu idare ve müesseseleri, iktisadî kamu müesseseleri, sair kurumlar, ticaret şirketleri, iş ortaklıkları, dernekler, vakıflar, dernek ve vakıfların iktisadî işletmeleri, kooperatifler, yatırım fonu yönetenler, gerçek gelirlerini beyan etmeye mecbur olan ticaret ve serbest meslek erbabı, zirai kazançlarını bilanço veya ziraî işletme hesabı esasına göre

²⁴ OKTAR S.Ateş; a.g.m. s.70.

²⁵ OKTAR S.Ateş; a.g.m. s.71.

tespit eden çiftçiler” maddede bentler halinde sayılan ödemeleri (avans olarak ödenenler dahil) nakden veya hesaben yaptıkları sırada, istihkak sahiplerinin gelir vergilerine mahsuben tevkifat yapmaya mecburdurlar. Buna göre maddenin birinci fıkrasında sayılan kişi ve kurumlar yaptıkları;

- Ücret ödemelerinden,
- Serbest meslek ödemesinden,
- Yıllara sari inşaat işi karşılığı ödemelerden,
- Dar mükellefiyete tabi olanlara, telif ve patent haklarının satışı dolayısıyla yapılan ödemelerden,
- Gayrimenkul sermaye iradı ödemelerinden,
- Kar paylarından,
- Diğer menkul sermaye iradı ödemelerinden,
- Çiftçilerden satın alınan ziraî mahsuller ve hizmetler için yapılan ödemelerden,
- Bazı küçük esnaf ile özelliği işleri yapanlara yapılan ödemelerden,

istihkak sahiplerinin gelir vergilerine mahsuben tevkifat yapmak zorundadırlar. Kanunda %25 olarak öngörülen tevkifat oranını Bakanlar Kurulu, her bir ödeme ve gelir için ayrı ayrı sınıra kadar indirmeye veya bir katına kadar artırmak suretiyle yeniden tespit etmeye yetkilidir. Düzenleme her ne kadar Gelir Vergisi Kanunu’nda yer alsın ve tevkifatın istihkak sahiplerinin gelir vergisine mahsuben yapılacağı öngörülmüş olsa da yine aynı madde uyarınca kurumlar vergisi mükellefi olan veya olmayan bazı kurumlara yapılan ödemelerden de tevkifat yapılacağı belirtilmiştir.²⁶

Gelir Vergisi Kanunu’nun vergi tevkifatı ile ilgili hükümlerinin düzenlendiği 94. maddede temel hüküm stopajın yıllık beyan esasında alınacak gelir vergisine mahsuben peşin tahsilat sağlayan bir vergileme rejimi olduğudur. Bu hüküm esas alındığında, gelir vergisi mükellefleri dışındaki muhataplara yapılan ödemelerden kesinti yapılmaması gerekecektir. Ancak madde hükmünde bunun istisnalarına da yer verilmiş, yıllara yaygın inşaat ve onarım işleri, mevduat ve menkul kıymet faizleri, repo gelirleri, muhatap kurumlar vergisi mükellefi de olsa kesinti kapsamına alınmıştır. Sonuç olarak vergi kesintisinin, esas itibarıyla gelir vergisi mükelleflerinin, istisna olarak da kurumlar vergisi mükellefiyetine tabi olanların istihkaklarından yapılacağı şeklindedir.

Genel kural gereği gerçek usule tabi ücretler tevkifat yöntemiyle vergilendirilmekte ve vergilendirme tevkifatla tamamlanmaktadır. Dolayısıyla yapılan kesinti, nihai vergilendirme anlamına gelmektedir. Bu durumun yasal dayanağını Gelir Vergisi Kanunu’nun 86. maddesinde görmek mümkündür. Sözü geçen 86/1-b madde uyarınca “tek işverenden alınmış ve tevkif suretiyle vergilendirilmiş ücretler ve yine birden fazla işverenden alınan ücretlerde, birden sonraki işverenden aldıkları ücretlerinin toplamı 103. maddede yazılı tarifenin ikinci gelir diliminde yer alan tutarı (2014 yılı için 27.000 TL) aşmayan ücretlilerin, tamamı tevkif suretiyle vergilendirilmiş ücretleri” için yıllık beyanname verilmeyeceği belirtilmek suretiyle söz konusu tevkifatın nihai vergilendirme olduğu açıkça ortaya konulmaktadır.²⁷

Gelir Vergisi Kanunu’nun 85. maddesine göre beyanı gereken gelirlerin yıllık beyanname ile toplanması zorunludur. Nitekim gelir vergisinin subjektif bir vergi olması vergilendirme sırasında yü-

²⁶ İYMMO; Stopaj Yoluyla Vergileme Rejimi ve Bu Sistemin Aksayan Yönleri, http://www.istanbulymmo.org.tr/_dosya/20-1229-stopaj-yoluyla-vergileme-rejimi-ve-bu-sistemin-aksayan-yonleri.pdf (Erişim Tarihi 10.12.2013)

²⁷ BİYAN Özgür ve YILMAZ Güneş; “Ücretlerin Vergilendirilmesine İlişkin Karşılaştırmalı Bir Öneri: Beyanname Yükümlülüğü”, Maliye Dergisi, Sayı 162, Ocak-Haziran 2012, s.196.

kümlünün kişisel durumunu bir bütün olarak ele alan tekniklerin uygulanmasını gerektirmektedir. Bu nedenle gerçek ödeme gücünü kavramaya yönelik üniter gelir vergisi sisteminde toplama yapılması sistemin zorunlu sonucudur (toplama ilkesi). Kural böyleyken Gelir Vergisi Kanunu'nun 86. maddesinde "toplama yapılmayan haller" başlığı altında, toplama ilkesinin istisnalarını belirlemiştir:

"Aşağıda belirtilen gelirler için yıllık beyanname verilmez, diğer gelirler için beyanname verilmesi halinde bu gelirler beyannameye dahil edilmez.

1. Tam mükellefiyette;

- a) Gerçek usulde vergilendirilmeyen ziraî kazançlar, bu Kanunun 75 inci maddesinin (15) ve (16) numaralı bentlerinde yazılı menkul sermaye iratları, kazanç ve iratların istisna hadleri içinde kalan kısmı,*
- b) Tek işverenden alınmış ve tevkif suretiyle vergilendirilmiş ücretler (birden fazla işverenden ücret almakla beraber, birden sonraki işverenden aldıkları ücretlerinin toplamı, 103 üncü maddede yazılı tarifenin ikinci gelir diliminde yer alan tutarı aşmayan mükelleflerin, tamamı tevkif suretiyle vergilendirilmiş ücretleri dahil),*
- c) Vergiye tâbi gelir toplamının [(a) ve (b) bentlerinde belirtilenler hariç] 103 üncü maddede yazılı tarifenin ikinci gelir diliminde yer alan tutarı aşmaması koşuluyla, Türkiye'de tevkifata tâbi tutulmuş olan; birden fazla işverenden elde edilen ücretler, menkul sermaye iratları ve gayrimenkul sermaye iratları,*
- d) Bir takvim yılı içinde elde edilen ve toplamı 600 milyon lirayı(285 Seri No'lu Gelir Vergisi Genel Tebliği ile 2014 yılı için 1.400 TL.) aşmayan, tevkifata ve istisna uygulamasına konu olmayan menkul ve gayrimenkul sermaye iratları.*

2. Dar mükellefiyette, tamamı Türkiye'de tevkif suretiyle vergilendirilmiş olan; ücretler, serbest meslek kazançları, menkul ve gayrimenkul sermaye iratları ile diğer kazanç ve iratlar"

Gelir Vergisi Kanunu'nun 86. maddesinde belirtilen bu haller dışında da kanunun diğer maddelerinde de beyanname verilmeyen haller söz konusudur. Kesintiye tabi tutulmuş mevduat faizleri, repo gelirleri, menkul kıymet yatırım fonlarının katılma belgelerine ödenen kar payları gibi gelirler ile kanunun 18. maddesinde belirtilen telif kazancı gelirleri tevkifata tabi tutulsa da beyana tabi olmamaktadır. Dolayısıyla istisna kapsamında olan bu gelirler için yıllık beyanname verilmemekte diğer gelirler için beyanname verilmesi halinde dahi bu gelirler beyannameye dahil edilmemektedir.

Stopaj oranları kanunda %25 olarak öngörülse de Bakanlar Kurulu her bir ödeme ve gelir itibarıyla ayrı ayrı oranlar belirlemiştir. Örneğin mevduat faizlerinden %15 oranında tevkifat yapılırken, hazine bonosu faizlerinden vadelerine göre %0 ile %10 arasında tevkifat yapılmaktadır. Diğer taraftan devlet tahvili faizlerine uygulanacak tevkifat oranı sıfır olarak belirlenmiştir. Stopaj matrahı olarak, ücretler açısından indirimler yapıldıktan sonra kalan safi tutar esas alınırken, diğer gelirlerde ise gayri safi tutarlar esas alınmaktadır. Yani ücretler hariç tevkifat yapılırken mükellefin şahsi unsurları dikkate alınmamaktadır.

Son olarak, burada tevkifatla ilgili Gelir Vergisi Kanunu'nda bahsedilmesi gereken bir diğer düzenleme, kanunun geçici 67. maddesinde yer almaktadır. 5281 sayılı Kanunla 01/01/2006 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Gelir Vergisi Kanunu'na eklenen ve 31/12/2015 tarihine kadar uygulan-

cak olan anılan geçici madde hükümlerine göre maddede sayılan ödemelerden %15 oranında vergi tevkifatı yapılması gerekmektedir. Bakanlar Kurulu, maddede yer alan tevkifat oranını değiştirmeye yetkilidir. Bu maddede sayılan ödemeler, sermaye piyasası araçlarına ilişkin elde edilen gelirlerle ilgilidir. Bakanlar Kurulu, maddede sayılan sermaye araçları gelirlerinden bazılarında %10 tevkifat oranı belirlemişken, diğerlerine uygulanacak tevkifat oranını sıfır olarak belirlemiştir. Bu durum aslında ayırma kuramının öngördüğü yapıya ters bir durumdur. Ayırma kuramına göre, emekten sağlanan gelirin, sermaye gelirlerine kıyasla korunmaya ihtiyaç göstermesi düşüncesinden hareketle, emek gelirlerinden servet ve sermaye gelirlerine kıyasla daha düşük oranda vergi alınması gerekirken geçici maddede yer alan sermaye gelirlerinden ya hiç kesinti yapılmamakta ya da %10 oranında kesinti yapılmaktadır. Ancak bu oran bile ücretlilere uygulanan en düşük stopaj oranından daha az olmaktadır. Bu durum mali güce göre vergileme ilkesine de aykırılık oluşturarak vergilemede adaleti bozmaktadır.

Gelir Vergisi Kanunu'nun 94. maddesine göre yıl içinde kaynağa kesilen vergiler, kesintiyi yapan vergi sorumlusu tarafından vergi dairesine muhtasar beyanname ile bildirilir ve yatırılır. Bu yolla kesilen vergiler, daha sonra mükelleflerin verdikleri yıllık beyannameleri üzerinden hesaplanan gelir vergisinden mahsup edilir. Diğer bir anlatımla bu usul, mükelleflerin ilerideki vergi borçlarına mahsuben peşin ödemeyi sağlayan bir tahsil usulüdür. Ancak, ülkemizde bir kısım mükelleflerden yıllık beyanname istenmemesi nedeniyle bu kural tam olarak uygulanamamakta ve kaynağa kesme usulü bu mükellefler için nihai (kesin) bir vergilendirme olmaktadır.

Bu uygulamalar sonucunda, ülkemizde uygulanan gelir vergisi sahip olması gereken esas özelliğini giderek kaybetmiş ve özellikle vergi idaresine sağladığı kolaylık göz önüne alınarak kaynağa kesme usulü beyan usulünün önüne geçmiştir.

7.2- Kurumlar Vergisinde Kaynağa Vergilendirme

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununda (KVK) kurum kazançları üzerinden yapılacak vergi kesintileri, tam mükellef kurumlar yönünden 15'inci maddede, dar mükellefler yönünden 30'uncu maddede düzenlenmiştir.

Kanunun 15'inci maddesine göre; kamu idare ve kuruluşları, iktisadî kamu kuruluşları, sair kurumlar, ticaret şirketleri, iş ortaklıkları, dernekler, vakıflar, dernek ve vakıfların iktisadî işletmeleri, kooperatifler, yatırım fonu yönetenler, gerçek gelirlerini beyan etmeye mecbur olan ticaret ve serbest meslek erbabı, ziraî kazançlarını bilanço veya ziraî işletme hesabı esasına göre tespit eden çiftçiler; kurumlara avanslar da dahil olmak üzere nakden veya hesaben yaptıkları maddede yer alan ödemeler üzerinden istihkak sahiplerinin kurumlar vergisine mahsuben %15 oranında kesinti yapmak zorundadırlar. Bakanlar Kurulu, bu maddede belirtilen vergi kesintisi oranlarını, her bir ödeme ve gelir için ayrı ayrı sınıra kadar indirmeye, kurumlar vergisi oranına kadar yükseltmeye ve aynı sınırlar dahilinde üçüncü fıkrada belirtilen kazançlar için fon veya ortaklık türlerine göre ya da portföylerindeki varlıkların nitelik ve dağılımına göre farklılaştırmaya yetkilidir.

Kanunun 30'uncu maddesine göre ise; dar mükellefiyete tâbi kurumların maddede yer alan kazanç ve iratları üzerinden, bu kazanç ve iratları avanslar da dahil olmak üzere nakden veya hesaben ödeyen veya tahakkuk ettirenler tarafından %15 oranında kurumlar vergisi kesintisi yapılır. Dolayısıyla dar mükellef kuruma ödeme yapanın mükellefiyeti ve kişiliği önemli olmayıp, ödeme yapan herkes tev-

kifat yapmak zorundadır. Bakanlar Kurulu madde fıkralarında belirtilen vergi kesintisi oranlarını, gelir unsurları veya faaliyet konuları itibarıyla ayrı ayrı belirlemeye, sifıra kadar indirmeye veya yukarıdaki fıkralarda belirtilen oranın bir katına kadar artırmaya yetkilidir.

Gelir Vergisi'nde olduğu gibi Kurumlar Vergisi'nde de Bakanlar Kurulu her bir ödeme ve gelir itibarıyla ayrı ayrı oranlar belirlemiştir.

7.3- Katma Değer Vergisinde Kaynakta Vergilendirme

Katma Değer Vergisi Kanunu'nda tevkifatla ilgili herhangi bir düzenleme bulunmasa da anılan kanunun 9. maddesi tevkifata yasal dayanarak oluşturmaktadır. Maliye Bakanlığı bu maddenin aşağıda yer verilen 1.fıkra hükmüne istinaden vergi tevkifatına yönelik düzenleme yetkisini kullanmaktadır. Anılan kanunun 9. maddesi:

“Mükellefin Türkiye içinde ikametgâhının, işyerinin, kanuni merkezi ve iş merkezinin bulunmaması hallerinde ve gerekli görülen diğer hallerde Maliye Bakanlığı, vergi alacağının emniyet altına alınması amacıyla, vergiye tabi işlemlere taraf olanları verginin ödenmesinden sorumlu tutabilir.” şeklindedir.

Bu maddeye göre, Maliye Bakanlığı sadece mükellefin ikametgâhının, işyerinin, kanuni merkezi ve iş merkezinin Türkiye'de bulunmaması hallerinde değil bunların dışında gerekli gördüğü diğer hallerde de bazı kişileri sorumlu tutabilecektir. Görüldüğü gibi vergi tevkifatı, KDV uygulamasında yaygın bir vergi güvenlik yöntemi olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Maliye Bakanlığı vergi güvenliğini sağlamak üzere kanunun 9. maddesinin 1. fıkrasında yer alan hükme dayanarak bazı mal ve hizmet alımlarında KDV tevkifatı yapma sorumluluğu getirmektedir. Maliye Bakanlığı'na verilen yetki, uygulama alanının genişletilmesine yol açmıştır. 15 sıra numaralı KDV Genel Tebliğ ile başlayan tevkifat uygulaması zamanla genişleyerek 34 adet KDV tebliği çıkarılmasına yol açmıştır. Yeni tebliğ ile, 34 adet KDV tebliğinde yer alan tevkifat tek tebliğde toplanmıştır. Son olarak 117 Seri No.lu KDV Genel Tebliği ile tevkifat kapsamına yeni işlemler dahil edilirken, tevkifat uygulamasının usul ve esasları yeniden belirlenmiştir. Böylece tevkifat uygulaması tek bir tebliğ bünyesinde toplulaştırılmış ve bu konuda daha önce yayımlanan KDV tebliğleri yürürlükten kaldırılmıştır.²⁸

Bu uygulamada alıcılar tevkifat konusu mal ve hizmet bedelleri üzerinden hesaplanan KDV'nin tevkifat oranına isabet eden kısmını sorumlu sıfatıyla vergi dairesine, geriye kalan kısmını da satıcıya ödemektedirler. Böylece hesaplanan verginin belirli bir kısmı, satıcının veya hizmeti yapanın insiyatifi dışında vergi dairesine intikal ederek vergi güvenliği sağlanmış olacaktır.

Vergi güvenliğine yönelik bu uygulama ilk olarak 51 Seri No.lu KDV Genel Tebliğinin (II) bölümünde yapılan düzenlemeyle, tekstil ve konfeksiyon sektöründeki fason imalat ile hurda metal teslimlerine getirilmiştir. Daha sonra bunları hurda plastik malzeme, atık kağıt ve hurda cam teslimleri izlemiştir. 1998 yılında, sınır ticareti kapsamında vergisiz getirilen akaryakıtın yurt içinde satılması işleminde taşımacılar tarafından vergi beyan edilmediği tespit edildiğinden, bu tür akaryakıt satışlarında da KDV tevkifatı yapılması öngörülmüştür. 2003 yılında kamusal karakterli kurum ve kuruluşlar ile bankalara yapılan bazı hizmetler de tevkifat kapsamına alınmıştır.

²⁸ Ankara SMMM Odası; “KDV Tevkifatı Uygulaması ve Tevkifat Uygulamasından Doğan KDV İadeleri” Yayın No:83, Ankara, Temmuz 2012, s.2.

İşlem bedeli üzerinden hesaplanan verginin tamamının işleme muhatap olan alıcılar tarafından beyan edilip ödenmesi “tam tevkifat”; hesaplanan verginin Maliye Bakanlığınca belirlenen kısmının işleme muhatap olan alıcılar tarafından, diğer kısmının ise işlemi (teslim veya hizmeti) yapan tarafından beyan edilip ödenmesi ise “kısmi tevkifat” olarak tanımlanmaktadır.²⁹

Aslında Katma Değer Vergisi’nde stopaj uygulaması, bu verginin teorisine ters düşmektedir. Bilindiği üzere KDV, işleyiş bakımından mal veya hizmetin üretiminden tüketimine kadar her aşamada oluşturulan ilave (katma) değeri vergilemektedir. Dolayısıyla KDV teorisi mantığına göre bir aşamada yüklenilen vergiler, bir sonraki aşamaya geçilirken indirim konusu yapılmakta ve dolayısıyla aradaki fark (katma değer) vergilendirilmektedir. Ancak, stopaj uygulaması nedeniyle sattığı mal veya yaptığı hizmet karşılığında hesapladığı KDV’nin tamamını değil bir kısmını tahsil edebilen satıcılar, çoğu zaman yüklendiği vergileri indirememesi sorunuyla karşılaşmaktadır. İndirilen KDV tutarı, hesaplanan KDV tutarından fazla olduğu zaman KDV devredilecek ve böylece satıcı vergi dairesinden vergi alacaklısı konumuna düşecektir.

Bakanlık, bu mükelleflerin yüklendiği vergilerden indirimle gideremedikleri kısmın (nakden veya mahsuben) iade edilmesi yönünde düzenlemeler yapmaktadır. Ancak, Maliye Bakanlığı tarafından belirlenen iade prosedürü, nakden iade açısından belirli koşullara bağlanarak formaliteler yumağına dönüşmüş ve belki de amacını aşacak şekilde bu yolu seçen mükelleflere ağır külfetler yüklenmiştir. Böylece KDV’de tevkifat uygulaması; sektörleri, tarafları, oranları, iade prosedürleri itibarıyla başlı başına bir müessese haline gelmiştir.³⁰

8- KAYNAKTA VERGİLENDİRMENİN TÜRK VERGİ SİSTEMİNE ETKİSİ

Türk Vergi Sistemi’nde kaynaktan vergilendirme genel olarak gelir vergisi, kurumlar vergisi ve katma değer vergisinde uygulanmaktadır. Stopaj uygulaması vergi sistemimizde ikisi dolaysız vergi, biri dolaylı vergi olan vergilerde vergi alacağını garantiye almak ve kayıp kaçığı önlemek amacıyla yapılmaktadır.

Gelir ve Kurumlar vergisinde tevkif yoluyla alınan vergiler yaygınlaşmakta, bu uygulama Katma Değer Vergisi’nde de yeni olmasına karşın, ağırlıklı olarak kullanılmaya başlanmaktadır. Kaynaktan vergilendirmenin Türk Vergi Sistemi’ndeki yerini anlayabilmek için 2006-2012 yılları arasında tevkif suretiyle alınan vergilerin tutarlarına ve toplam vergi gelirleri içindeki payına aşağıdaki tablodan inceleyerek bakmakta fayda vardır.

Tablo 1: 2006-2012 Yılları Arasında Vergi Gelirlerinin Dağılımı

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Vergi Gelirleri	137.480.292	152.835.111	168.108.960	172.440.423	210.560.388	253.809.179	278.751.067
1. Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler	40.140.687	48.198.187	54.935.030	56.468.694	61.317.113	75.799.871	85.510.607
a) Gelir Vergisi	28.982.977	34.447.311	38.029.985	38.445.864	40.392.222	48.807.078	56.493.220

²⁹ Ankara SMMM Odası, a.g.e., s.3.

³⁰ Ankara SMMM Odası, a.g.e., s.2.

Beyana Dayanan Gelir Vergisi	1.482.697	1.505.838	1.808.461	1.987.051	2.056.092	2.759.454	3.016.337
Basit Usulde Gelir Vergisi	166.490	197.095	208.682	244.267	264.618	300.709	300.839
Gelir Vergisi Tevkifatı	26.348.321	31.679.074	34.835.591	35.091.462	36.866.360	44.324.368	51.744.027
Gelir Geçici Vergisi	985.469	1.065.304	1.177.251	1.123.084	1.205.152	1.422.547	1.432.017
b) Kurumlar Vergisi	11.157.710	13.750.876	16.905.045	18.022.830	20.924.891	26.992.793	29.017.387
Beyana Dayanan Kurumlar Vergisi	523.645	151.835	517.235	494.751	508.288	3.530.956	1.525.885
Kurumlar Vergisi Tevkifatı	214.609	42.501	182.834	212.619	228.376	333.783	242.345
Kurumlar Geçici Vergisi	10.419.456	13.556.540	16.204.976	17.315.460	20.188.227	23.128.054	27.249.157
2. Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler	3.117.182	3.645.438	4.088.064	4.663.977	5.248.607	6.257.008	7.009.077
3. Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri	59.408.212	63.589.733	67.258.421	73.136.329	91.735.660	103.380.870	113.836.307
a) Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	15.911.290	16.793.065	16.804.601	20.852.820	26.325.142	29.956.675	31.571.710
Beyana Dayanan KDV	14.949.819	15.949.016	16.019.797	19.873.391	25.116.388	28.678.313	29.929.097
Tevkif Suretiyle Kesilen KDV	961.471	844.049	784.804	979.429	1.208.754	1.278.362	1.642.613
b) Özel Tüketim Vergisi	36.926.175	39.110.505	41.831.723	43.619.794	57.285.121	64.188.786	71.705.543
c) Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	2.624.254	3.149.146	3.695.158	4.003.091	3.570.534	4.288.351	5.470.675
d) Şans Oyunları Vergisi	368.769	326.500	376.164	395.833	434.109	528.064	615.504
e) Özel İletişim Vergisi	3.577.724	4.210.517	4.550.775	4.264.791	4.120.754	4.418.994	4.472.917
f) Dahilde Alınan Diğer Mal ve Hizmet Vergileri							-42
4. Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergiler	27.562.843	28.970.328	32.781.443	28.651.405	39.527.583	53.451.637	55.310.163
5. Damga Vergisi	3.148.694	3.642.047	3.945.061	4.169.006	5.082.749	6.464.418	7.360.141
6. Harçlar	3.958.239	4.743.577	5.050.209	4.755.033	7.033.501	8.343.814	9.646.278
7. Başka Yerde Sınıflandırılmayan Diğer Vergiler	144.435	45.801	50.732	595.979	615.175	111.561	78.494

Kaynak: BUMKO (www.bumko.gov.tr)

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere Türk vergi sisteminin yapısı dolaylı vergi ağırlıktadır. 2012 yılında vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin oranı %67 iken dolaysız vergilerin oranı %33 olmuştur. Dolaylı vergilerin bu denli oransal yüksekliği, dolaylı vergilerin sahip olduğu özellikler nedeniyle gelir dağılımını bozan bir faktör olmaktadır. Dolaysız vergilerin ise dolaylı vergilere nazaran daha adaletli vergiler olduğu genel kabul görmektedir. Ancak, dolaysız vergiler ve neticede vergi yapısı hakkında yorum yapmak için Türk vergi sisteminde dolaysız vergilerde uygulanan kaynaktan kesme yönteminin vergi tahsilatlarındaki oranını incelemek gerekmektedir.

Tablodan çıkarılan sonuçlara göre 2012 yılı gelir vergisinin %91'i, kurumlar vergisinin yaklaşık %1'i ve dahilde alınan katma değer vergisinin ise %5'i kesinti yoluyla ödenmiştir. Kesinti yoluyla vergilemenin en fazla olduğu vergi gelir vergisi olmaktadır. Mükelleflerin kendi iradeleri ile beyana dayalı ödedikleri gelir vergisi toplamı ödenen toplam gelir vergisinin sadece %5'idir. Bundan da anlaşılacağı gibi gelir vergisi artık bir stopaj vergisi haline dönüşmüştür.

Tablo 2: 2012 Yılı Vergi Gelirlerinin Toplam İçindeki Payı

2012 YILI	Tutar	Payı
Vergi Gelirleri	278.751.067	100
1. Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler	85.510.607	30,68
a) Gelir Vergisi	56.493.220	20,27
Beyana Dayanan Gelir Vergisi	3.016.337	1,08
Basit Usulde Gelir Vergisi	300.839	0,11
Gelir Vergisi Tevkifatı	51.744.027	18,56
Gelir Geçici Vergisi	1.432.017	0,51
b) Kurumlar Vergisi	29.017.387	10,41
Beyana Dayanan Kurumlar Vergisi	1.525.885	0,55
Kurumlar Vergisi Tevkifatı	242.345	0,09
Kurumlar Geçici Vergisi	27.249.157	9,78
2. Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler	7.009.077	2,51
3. Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri	113.836.307	40,84
a) Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	31.571.710	11,33
Beyana Dayanan KDV	29.929.097	10,74
Tevkif Suretiyle Kesilen KDV	1.642.613	0,59
b) Özel Tüketim Vergisi	71.705.543	25,72
c) Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	5.470.675	1,96
d) Şans Oyunları Vergisi	615.504	0,22

e) Özel İletişim Vergisi	4.472.917	1,60
f) Dahilde Alınan Diğer Mal ve Hizmet Vergileri	-42	0,00
4. Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergiler	55.310.163	19,84
5. Damga Vergisi	7.360.141	2,64
6. Harçlar	9.646.278	3,46
7. Başka Yerde Sınıflandırılmayan Diğer Vergiler	78.494	0,03

Kaynak: BUMKO (www.bumko.gov.tr)

Yukarıdaki tablodan ise görüleceği üzere, sadece Gelir Vergisi Kanunu'na göre stopaj yoluyla alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı; 2012 yılında %18,56'dır. Geçmiş yıllarda da durum bundan farklı olmamaktadır. Örneğin, 2009 yılında %20,35, 2010 yılında %17,51, 2011 yılında ise %17,47'dir. Esasında başlı başına düşündürücü olan bu durum; stopaj yoluyla alınan vergilerin, gelir ve kazanç üzerinden alınan dolaysız vergiler içindeki paylarına baktığımızda daha da anlamlı hale gelmektedir. Stopaj yoluyla alınan gelir vergilerinin, gelir ve kazanç üzerinden alınan gelir ve kurumlar vergisi toplamı içindeki payı; 2009 yılında %62,14, 2010 yılında %60,12, 2011 yılında %58,48 ve 2012 yılında %60,51 olmaktadır. Bu istatistikler bize dolaysız vergilerin yaklaşık üçte ikisinin, gelir vergisinin ise %90'dan fazlasının stopaj yoluyla alındığını ve dolayısıyla stopajın vergi gelirleri içindeki payı ve önemini açıkça göstermektedir.

Dolaysız vergilerin yaklaşık üçte ikisinin stopaj yoluyla alındığını dikkate alırsak, dolaysız vergilerin aslında dolaysız vergi niteliklerini kaybettiğini söylemek mümkün olmaktadır. Dolaysız vergiler subjektif vergilerdir, mükelleflerin şahsi durumlarını dikkate aldıkları için adaletli vergiler olarak kabul edilmektedir. Stopaj ise mükellefin şahsi durumunu dikkate almaksızın, belirli bazı gelir unsurlarına uygulanan objektif karakterli bir tahsil usulüdür. Stopaj uygulanan matrah ücretler hariç gayri safi olmaktadır. Dolayısıyla subjektif karakterli olması gereken dolaysız vergilerin objektif karakterli bir tahsil usulü olan stopaj ile alınması, bu vergileri dolaylı vergilere yaklaştırmaktadır. Nitekim, stopajın hem objektif karakterli olması hem de verginin ödenme sırasında yükümlüler üzerindeki vergi yükünü az hissettirmesi dolaylı vergilerin özelliklerindendir.

Diğer taraftan, gelir vergisi tarifesinin artan oranlı tarife olmasına rağmen, gelir vergisinin stopaj vergisi haline geldiği düşünülürse ve stopaj oranlarının farklı gelir unsurlarına farklı uygulandığı dikkate alınırsa gelir vergisi tarifesinin aslında ayrı ayrı oranlara sahip tek oranlı bir tarife yapısına sahip olduğu söylenebilir. Bu anlamda gelir vergisinde artan oranlı tarife yapısının mali gücü sağlayarak adaleti sağlama işlevinin bu sayede mümkün olmadığı da ileri sürülebilir. Stopaj yoluyla ödenen gelir vergisinin büyük bir kısmının da ücretliler tarafından ödendiği düşünülürse, ayırma kuramının öngör-
düğü emeğin korunması ilkesine de uyulmamaktadır.

Zirai kazançların vergilendirilmesinde de stopaj oranı ürünün fiyatına uygulandığı ve topraklar arası verimlilik farklılıkları (maliyet farklılıkları) dikkate alınmadığından, verimsiz topraklarda zirai faaliyette bulunan çiftçilerin aleyhine bir durum yaratmaktadır. Bu uygulama tarım, hayvancılık ve

bu üretim dallarında çalışanların korunması amacıyla konmuş olan Anayasamızın 45. maddesine aykırıdır. Bu maddenin ikinci bendinde “devlet, bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi ve gerçek değerlerinin üreticinin eline geçmesi için gereken tedbirleri alır” hükmü yer almaktadır. Stopaj uygulamasında ise, devlet gereken önlemleri almak bir yana, verimsiz topraklarda çalışan çiftçilerin vergi yüklerinin artmasına yol açmaktadır. Diğer taraftan stopaj uygulaması çiftçinin zirai ürününü satın alan müşterinin niteliğine bağlıdır. Zirai ürünü satın alan müşteri, Gelir Vergisi Kanununun 94. maddesine göre stopaj yapmak zorunda olan kimselerden ise, çiftçiler satış bedeli üzerinden stopaja tabi tutulduklarından, aynı miktar ve kalitedeki zirai ürünü aynı fiyattan satan iki çiftçi, müşterilerinin niteliğine bağlı olarak vergileme açısından farklı muameleye tabi tutulmakta ve bu uygulama vergilemede yatay adalet ilkesine ve Anayasamızın 10. maddesine ters düşmektedir. Satış stopaj yapma sorumluluğu yüklenmemiş kişilere (nihai tüketicilere) yapılıyorsa, stopaj yapılmamakta ve çiftçi beyanname sınırını aşmadığı takdirde vergi yükünden kurtulmaktadır. Zirai kazançların vergilendirilmesinde uygulanan stopaj usulü de vergi adaletine aykırı sonuçlar doğurmakta ve özellikle Anayasanın 45. maddesine aykırı bir durum arz etmektedir. Farklı maliyetlerle üretilmiş ürünlere aynı stopaj oranlarının uygulanması, vergi adaletinin sağlanmasını güçleştirmekte, tarım ve hayvancılıkla uğraşanların devlet tarafından korunmasını engellemektedir.³¹

Türkiye’de stopaj yolu ile vergilendirme alışkanlığı giderek yaygınlaşsa da vergi hasılatında beklenen gelişme veya artışın sağlanıp sağlanamadığına karar vermek için vergi tahakkuku ve vergi tahsilatı oranlarına bakmak gerekmektedir. Tablo 3’den de görüleceği üzere 2012 yılında dolaysız vergiler açısından (gelir üzerinden alınan gelir ve kurumlar vergisi) tahakkuk eden vergilerin %84,4’ü tahsil edilmiştir. Burada gelir ve kurumlar vergisinin tahsilat/tahakkuk oranları sırasıyla %84,67 ve %83,81’dir. Tablo 4’de yıllar itibarıyla bu vergilerin tahsilat/tahakkuk oranı seyrine bakıldığında da tahsilatın azaldığı görülse de bu oranda büyük bir düşüş yaşanmamıştır.

Gelir vergisinde tahsilat/tahakkuk oranı 2007 yılında %87,63 iken, 2012 yılında %84,67 olmuştur. Gelir vergisinde vergi tahsilatının %95’i kaynaktan vergilendirme yöntemi ile kalanı ise beyan yöntemi ile tahsil edilmektedir. Gelir vergisinde kaynaktan vergilendirme uygulaması ile tahakkuk ve tahsilat aynı anda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, gelir vergisi tahsilatında sorunlu olan hususun ağırlıklı beyan yönteminde yaşandığı söylenebilir. Vergi adaleti açısından da stopaj yöntemiyle vergi ödeyenlere karşı (özellikle ücretliler) beyan yöntemiyle vergilemede tahsilatın artırılması yolları aranmalıdır. Belki de kaynaktan vergilendirme yönteminin bu mükelleflere uygulanması düşünülmelidir.

Kurumlar vergisinde tahsilat/tahakkuk oranı ise 2007 yılında %88,57 iken, 2012 yılında %83,81 olmuştur. Kurumlar vergisi vergi tahsilatında kaynaktan vergilendirme gelir vergisinin aksine oldukça düşüktür. Dolayısıyla, kurumlar vergisi tahsilatının artırılması için kaynaktan vergilendirme alternatifi de düşünülmelidir.

Dolaylı vergilerde ise tahakkuk eden vergilerin %84,82’si tahsil edilmiştir. Dahilde alınan katma değer vergisi ve özel tüketim vergisinin tahsilat/tahakkuk oranları ise sırasıyla %75,43 ve %95,10’dur. Burada dikkat çeken husus dahilde alınan katma değer vergisinin tahsilatının düşük olduğudur. Tablo 4’de yıllar itibarıyla katma değer vergisinin tahsilat/tahakkuk oranı seyrine bakıldığında da tahsilatın

³¹ BAKKAL Ufuk; “Zirai Kazançların Vergilendirilmesine Eleştirel Bir Bakış”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt:51, Sayı:2, 2001, s.96-97.

azaldığı görülmektedir. Nitekim 2007 yılında %85,88 olan bu oran, 2012 yılında %75,43'e düşmüştür. Kaynakta vergilendirme uygulaması her ne kadar katma değer vergisi teorisine aykırı hususları içerse de bu vergide uygulanma ihtiyacı hissedilmektedir. Nitekim, ülkemizde bir vergi güvenlik müessesesi olarak kaynakta vergilendirme katma değer vergisinde de ağırlıklı olarak uygulanmaya başlanmıştır.

Tablo 3: 2012 Yılı Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahakkuku ve Tahsilatı
(Brüt) - Bin TL

	2012		
VERGİ TÜRLERİ	Tahakkuk	Tahsilat	Tahsilat/Tahakkuk
VERGİ GELİRLERİ TOPLAMI	366.963.795	317.218.619	86,44
GELİRDEN ALINAN VERGİLER	120.602.055	101.783.465	84,40
GELİR VERGİSİ	82.285.434	69.671.645	84,67
KURUMLAR VERGİSİ	38.316.621	32.111.820	83,81
SERVETTEN ALINAN VERGİLER	9.971.525	7.081.812	71,02
MOTORLU TASITLAR VERGİSİ	9.420.467	6.773.827	71,91
VERASET VE İNTİKAL VERGİSİ	551.058	307.985	55,89
MAL VE HİZMETLERDEN ALINAN VERGİLER	180.269.167	152.911.729	84,82
DAHİLDE ALINAN KDV	70.461.816	53.150.720	75,43
ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ	75.492.612	71.793.179	95,10
- Petrol ve Doğalgaz Ürünlerine İlişkin ÖTV	38.871.151	35.969.117	92,53
- Motorlu Taşıt Araçlarına İlişkin ÖTV	8.502.788	8.439.144	99,25
- Kolalı Gazoz, Alkollü İç. ve Tüt. Mamül.İlişkin ÖTV	25.370.522	24.906.393	98,17
- Dayanıklı Tüketim ve Diğer Mallara İlişkin ÖTV	2.748.033	2.478.500	90,19
- 6111 S.K Kapsamında Tahsil Olunan ÖTV	118	25	21,19
BANKA VE SİGORTA MUAMELELERİ VERGİSİ	5.639.241	5.491.675	97,38
DAMGA VERGİSİ	9.635.323	7.446.694	77,29
HARÇLAR	11.858.995	9.936.112	83,79
ÖZEL İLETİŞİM VERGİSİ	4.485.104	4.477.310	99,83

DAHİLDE ALINAN DİĞER MAL VE HİZ.	2.053.671	527	0,03
ŞANS OYUNLARI VERGİSİ	642.405	615.512	95,81
DIŞ TİCARETTEN ALINAN VERGİLER	55.361.016	55.360.957	100,00
GÜMRÜK VERGİLERİ	5.238.117	5.238.101	100,00
İTHALDE ALINAN KDV	50.005.198	50.005.155	100,00
DİĞER DIŞ TİCARET GELİRLERİ	117.701	117.701	100,00
KALDIRILAN VERGİLER ARTIKLARI	760.032	80.656	10,61
Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü			
NOT : 1- RAKAMLAR BRÜT OLUP; RED VE İADELER, MAHALLİ İDARELERE VERİLEN PAYLAR İLE FONLARA AKTARILAN MİKTARLARI DA KAPSAMAKTADIR.			
2- VERGİ GELİRLERİ İÇERİSİNDEKİ GELİR VERGİSİ TEVKİFAT RAKAMINA ASGARİ GEÇİM İNDİRİMİ TUTARI DAHİLDİR.			

Tablo 4: 2007-2012 Yılları Arasında Genel Bütçe Vergi Gelirleri
Tahsilat/ Tahakkuk Oranları

VERGİ TÜRLERİ	2007	2008	2009	2010	2011	2012
VERGİ GELİRLERİ TOPLAMI	91,12	89,66	87,44	86,19	85,56	86,44
GELİRDEN ALINAN VERGİLER	87,90	87,30	84,95	81,69	81,67	84,40
GELİR VERGİSİ	87,63	86,89	85,09	82,86	83,63	84,67
KURUMLAR VERGİSİ	88,57	88,30	84,64	79,27	77,93	83,81
SERVETTEN ALINAN VERGİLER	67,50	64,49	64,56	65,20	69,77	71,02
MOTORLU TASITLAR VERGİSİ	67,98	65,49	64,93	65,74	70,41	71,91
VERASET VE İNTİKAL VERGİSİ	57,03	45,86	56,08	55,21	57,49	55,89
MAL VE HİZMETLERDEN ALINAN VERGİLER	91,98	89,70	88,34	86,76	84,64	84,82
DAHİLDE ALINAN KDV	85,88	81,48	80,21	76,32	72,93	75,43
ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ	97,96	97,26	96,77	96,50	95,16	95,10
- Petrol ve Doğalgaz Ürünlerine İlişkin ÖTV	98,04	96,02	95,47	95,14	92,93	92,53
- Motorlu Taşıt Araçlarına İlişkin ÖTV	99,89	99,77	99,65	99,33	99,36	99,25
- Kolalı Gazoz, Alkollü İç. ve Tüt. Mamül. İlişkin ÖTV	97,95	99,30	99,07	98,41	98,05	98,17
- Dayanıklı Tüketim ve Diğer Mallara İlişkin ÖTV	89,62	92,01	89,47	91,51	88,94	90,19
- 6111 S.K Kapsamında Tahsil Olunan ÖTV					96,78	21,19
BANKA VE SİGORTA MUAMELELERİ VERGİSİ	95,46	95,91	96,39	95,88	96,50	97,38

DAMGA VERGİSİ	82,67	79,41	75,75	74,55	76,81	77,29
HARÇLAR	84,99	84,64	82,30	82,41	83,09	83,79
ÖZEL İLETİŞİM VERGİSİ	99,77	99,78	99,83	99,82	99,82	99,83
DAHİLDE ALINAN DİĞER MAL VE HİZ.						0,03
ŞANS OYUNLARI VERGİSİ	99,93	70,01	65,90	67,81	91,25	95,81
DIŞ TİCARETTEN ALINAN VERGİLER	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
GÜMRÜK VERGİLERİ	99,99	99,99	99,99	99,99	99,99	100,00
İTHALDE ALINAN KDV	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
DİĞER DIŞ TİCARET GELİRLERİ	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
KALDIRILAN VERGİLER ARTIKLARI	28,83	31,51	35,21	46,69	14,19	10,61

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü

Anayasamızın vergi ödevi başlıklı 73. maddesinde, “herkes kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi öder” denildikten sonra, “vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı maliye politikasının sosyal amacıdır” hükmüne yer verilmiştir. Ancak, dolaylı ve dolaysız vergiler arasındaki fark giderek açılmış ve dolaysız vergilerin payı %33-34'lere kadar düşmüştür. Dolaysız vergilerin ise yaklaşık üçte ikisinin stopaj yöntemiyle alınması, bu vergilerin adaletli vergi olma özelliklerini yitirmesine sebep olmaktadır. Bu olgu, ülkemizde bu yönden vergi adaletinin rahatlıkla ters yönde işlediğinin bir göstergesi olarak algılanabilir ve bu açıdan mevcut durumun Anayasaya aykırı olduğunu ifade etmek dahi mümkün bulunmaktadır.

Kaynakta kesme yönteminde, verginin ve/veya matrahın hesaplanmasında, yükümlünün kişisel durumu göz önünde bulundurulmak suretiyle yapılan hesaplamada gerekli avantajların tam olarak ele alınması da gerçekleştirilememektedir. Kanımızca, hakça bir hesaplama ancak, kaynakta kesme yönteminin bir ön-tarh yöntemi olarak kullanılması ve dolayısıyla da gelirlerin toplanması (birleştirilmesi) ilkesinin uygulanması ile mümkün olabilecektir.³²

8- SONUÇ

Vergi matrahındaki erozyon ülkeler için zarar verici olmaktadır. Birçok gelişmekte olan ülkede vergilerin yarısı veya daha fazlası, yolsuzluk ve vergi kaçakçılığından dolayı tahsil edilememektedir. Yetersiz vergi gelirleri ise, birçok gelişmekte olan ülkenin karşılaştığı büyüme sorunlarının kaynağı olarak düşünülmektedir.

Stopaj, ülkemizde vergi idaresi tarafından vergi bilincinin tam olarak yerleşmediği ve vergi kayıp-kaçığı yoğunlaştığı faaliyet alanlarında uygulanan bir vergi güvenlik müessesesi olarak görülmektedir.

Vergi yapısını etkileyen faktörlerden biri de yönetsel faktörlerdir. Gerçekten de vergi idaresinin henüz gelişmediği ve tüm kaynakları kavrayamadığı durumlarda vergi gelirlerinin erozyona uğramaması için tahsili ve idaresi kolay olan dolaylı vergiler daha çok tercih edilmektedir. Tahsili dolaylı vergilere

³² DOĞRUSÖZ A.Bumin; Türk Vergi Sisteminde Kaynakta Vergileme “Stopaj”, İstanbul Serbest Muhasebeciler Odası Yayınları, No:3, İstanbul, 1992, s.34.

nazaran daha zor olan dolaysız vergilerin tahsilinin kolaylaştırılması için de stopaj usulüne sıklıkla başvurulmaktadır. Ülkemizde de vergilemede sürat sağlanması, vergi alacağının garanti altına alınması amacıyla gelir vergisinin tahsili için ağırlıklı olarak stopaj yöntemine, kurumlar vergisinde de geçici vergi uygulamasına başvurulmaktadır. Stopaj yöntemine dolaysız vergilerde sıkça başvurulması ise dolaysız vergilerin özelliklerini etkilemekte, vergi yapısı içinde dolaysız vergi olarak gözüken vergilerin aslında dolaysız vergi olmaması sonucunu doğurmaktadır.

Gelir üzerinden stopaj yoluyla alınan vergilerin, gelir ve kazanç üzerinden alınan dolaysız vergiler içindeki payının fazla olduğu durumda, dolaysız vergiler aslında dolaysız vergi olmamakta, dolaysız vergilerin taşıdığı özellikleri tam taşımamaktadır. Vergi alacağının güvence altına alınması amacıyla uygulanan bir vergi güvenlik müessesesikaynakta kesme yöntemi, dolaysız vergilerin ülkemizde daha adaletsiz olmasına sebebiyet vermektedir. Esasen bir vergi güvenlik önlemi olarak sadece belirli işlemlerde uygulanması gereken stopaj yoluyla vergileme yönteminin, günümüzde oldukça yaygın bir hal aldığı ve vergi gelirleri içindeki payı dikkate alındığında adeta yeni bir vergileme rejimi olarak kullanıldığını görmekteyiz. Bu husus, stopaj uygulamasının vergi teorisi içinde yapısı itibarıyla aldatıcı yönü bulunan bir vergileme tekniği olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak söylemek gerekir ki, vergi yapısı ve onun işleyişi aslında o ülkenin ekonomik, sosyal, siyasi ve ahlaki yapısının bir yansıması olmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKTAN C. C., DİLEYİCİ D., SARAÇ Ö.; Vergi, Zulüm ve İsyan, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002.
- Ankara SMMM Odası; "KDV Tevkifatı Uygulaması ve Tevkifat Uygulamasından Doğan KDV İadeleri" Yayın No:83, Ankara, Temmuz 2012.
- ARSAN H. Ü.; Vergi Yükü Üzerine Bir İnceleme, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968.
- AY H.M. ve TALAŞLI E.; "Ülkelerin Ekonomik Gelişmişlik Seviyeleri ve Vergi Yapıları Arasındaki İlişki", Maliye Dergisi, Sayı 154, Ocak-Haziran 2008.
- BAKKAL U.; "Zirai Kazançların Vergilendirilmesine Eleştirel Bir Bakış", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt:51, Sayı:2, 2001.
- BİYAN Ö. ve YILMAZ G.; "Ücretlerin Vergilendirilmesine İlişkin Karşılaştırmalı Bir Öneri: Beyanname Yükümlülüğü", Maliye Dergisi, Sayı 162, Ocak-Haziran 2012.
- DOĞRUSÖZ A. B.; Türk Vergi Sisteminde Kaynakta Vergileme "Stopaj", İstanbul Serbest Muhasebeciler Odası Yayınları, No:3, İstanbul, 1992.
- İYMMO; Stopaj Yoluyla Vergileme Rejimi ve Bu Sistemin Aksayan Yönleri, <http://www.istanbul-iymmo.org.tr/dosya/201229-stopaj-yoluyla-vergileme-rejimi-ve-bu-sistemin-aksayan-yonleri.pdf> (Erişim Tarihi 10.12.2013)
- KARGI, V. ve ÖZÜÇURLU H. Y.; "Türkiye'de Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerine Etkileri: 1980-2005 Dönemi", Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:14, Sayı:1, 2007.
- KARGI, V. ve KARAYILMAZLAR E.; "Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerindeki Etkinsizlik Etkisi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:14, Sayı:3, 2009.
- KORKMAZ E.; Vergi Yapısı ve Gelişimi, İstanbul Üniversitesi, Yayın No:2989, İstanbul, 1982.

- KUTADGU M. C.; “Türk Gelir Vergisi Sisteminde Menkul Sermaye İradları Stopajı ve Tatbikatı” Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 4, 2012.
- NADAROĞLU H.; Kamu Maliyesi, 8.b., Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1992.
- NEUMARK F.; Vergi Politikası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1975.
- PINAR A.; “Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Kaybı-Türkiye İçin İller Bazında Bir Tahmin”, Ekonomik Yaklaşım, Sayı:45, Sonbahar 2002.
- OKTAR S. A.; “Vergi Usul Hukukunda Vergi Kesenlerin Sorumluluğu ve Müteselsil Sorumluluk Üzerine Düşünceler”, Sayıştay Dergisi, Sayı 25, Nisan-Haziran 1997.
- TURUT Ş.; “Yıl İçinde Kesinti Yoluyla Ödenen Vergilerin (Stopaj) İadesinde Yaşanan Sorunlar”, Mali Çözüm Dergisi, Sayı 95, 2009.
- TÜSİAD; “Asya Ülkeleri Vergi Uygulamaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma” http://www.tusiad.org/__rsc/shared/file/Asya-ulkeleri-vergi-oranlari-karsilastirmasi.pdf
- YILMAZ H.; “Türkiye’de Vergi Yapısı ve 1980’den Sonra Sektörel Vergi Yüklerinin Gelişimi”, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara, 1996.
- www.bumko.gov.tr
- www.gib.gov.tr